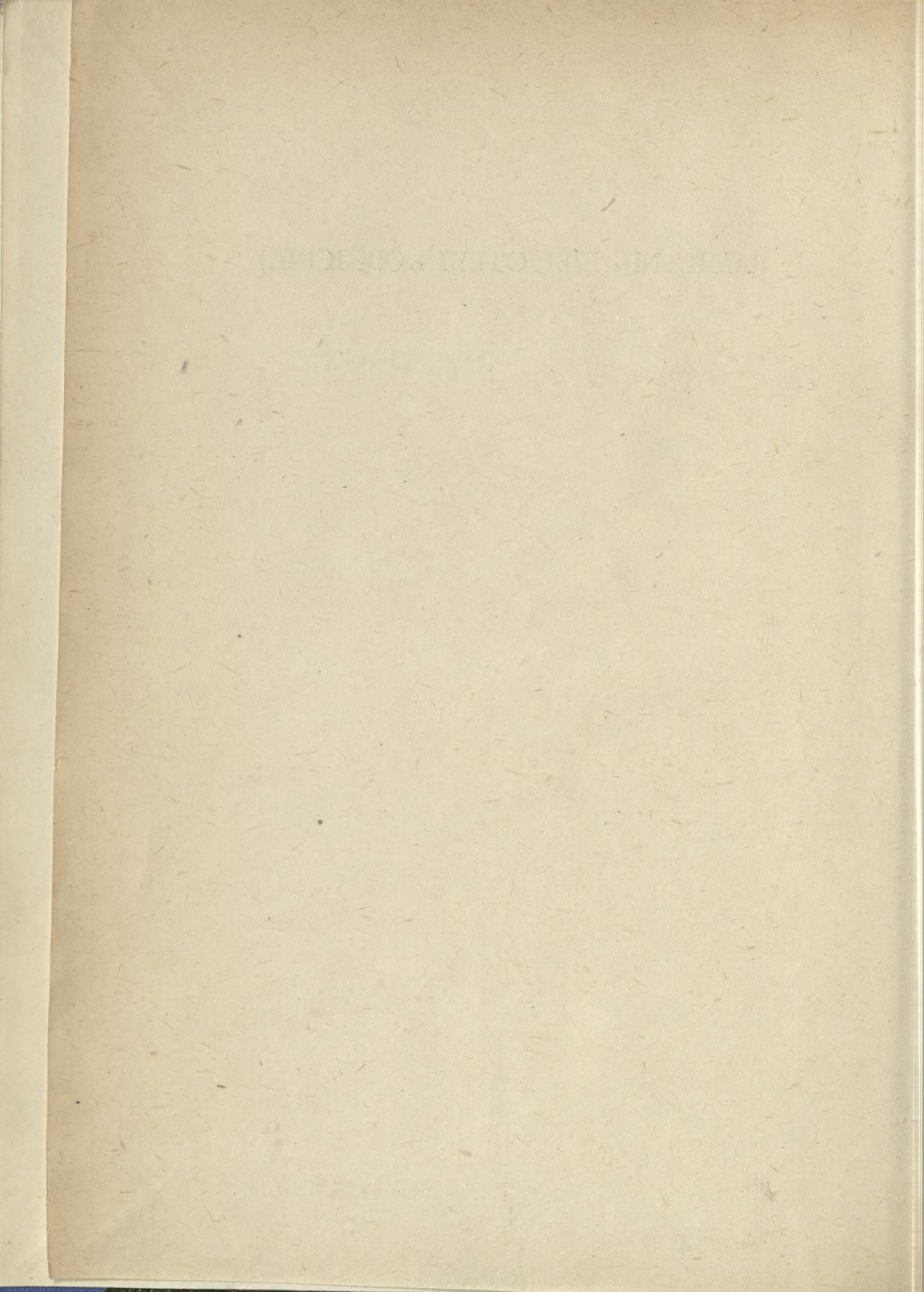

PAMIĘTNIK BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ

W 10 set 4

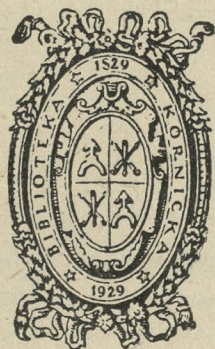
7/2 wiebski

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
BIBLIOTEKA KÓRNICKA

PAMIĘTNIK
BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ

ZESZYT 19

WROCŁAW • WARSZAWA • KRAKÓW • GDAŃSK • ŁÓDŹ
ZAKŁAD NARODOWY im. OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1982

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Helena Chłopocka, Marceł Kosman, Stanisław Kubiak, Gerard Labuda

REDAKTOR

MARCELI KOSMAN

ADRES REDAKCJI

Biblioteka Kórnicka PAN, 61-772 Poznań, Stary Rynek 78
Pałac Działyńskich, tel. 548-44

Cz 21649 / 19
1982

Pat. Dział.

K 316

Redaktorzy Wydawnictwa: Maria Małkiewicz i Andrzej Zieliński

Redaktor techniczny: Danuta Kołomańska

© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 1982

Printed in Poland

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 1982

Nakład: 525+75 egz. Objętość: ark. wyd. 22,40, ark. druk. 18, ark. A1-24. Papier druk. sat. kl. IV, 70 g, 70×100. Oddano do składania w styczniu 1982. Podpisano do druku 27 VIII 1982. Druk ukończono we wrześniu 1982. Zam. nr 159/151. H-8.
Cena zł 230.—

Drukarnia Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań, ul. Fredry 10

ZDZISŁAW SPIERAŁSKI

DOKUMENTY ARCHIWUM KORONNEGO KRAKOWSKIEGO W BIBLIOTECE KÓRNICKIEJ

CZĘŚĆ II

Wracając do porządku chronologicznego¹, zajmiemy się z kolei dwoma dokumentami z 1343 r., które w spisie Łukaszewicza, czyli w tzw. depozycie Ostroroga², zajmują pozycję jedenastą i piętnastą. Tekst jedenasty (A) jest identyczny z zapiską dorsalną (B) dokumentu znajdującego się w Bibliotece Kórnickiej³:

(A) *Semovitus Visnensis, Semo-
vitus Cernensis et Boleslaus Plo-
censis duces Masoviae, approbantes
concordiam inter Cazimirum regem
et Cruciferos de terris Pomeraniae,
Culmensis, Michaloviensis factam,
renunciant iuri suo etc. 1343.*

(B) *Semouitus Visnensis, Semo-
uitus Cirnensis et Boleslaus Plo-
censis duces [Ma]zouiae approban-
tes concordiam inter Casimirum re-
gem et Cruciferos de [terris] Po-
meraniae, Culmensis, Michalouien-
sis factam, renunciant iuri suo etc.
1343.*

(W klamrach fragmenty zatarte).

¹ Zob. część pierwszą niniejszego studium: „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 17: 1981 s. 65 - 78.

² Piszając pierwszą część niniejszego studium nie wiedziałem, że oryginał opublikowanego przez J. Łukaszewicza spisu został odnaleziony w poznańskim Archiwum Miejskim przez kustosa Mariana Mikę. Poinformowała mnie o tym prof. dr Jadwiga Karwasieńska. Mika udostępnił jej ów oryginał „depozytu Ostroroga”, ale dokument ten ponownie zaginął. Nie wiadomo bowiem, gdzie go Mika (zmarły w 1974 r.) umieścił, a poszukiwania w Archiwum Państwowym m. Poznania i Woj. Poznańskiego, w zespołach działu staropolskiego akt m. Poznania, nie dały rezultatu. Na szczęście, wśród załączników do opracowanej przez Mikę historii poznańskiego archiwum znalazł się odpis „depozytu Ostroroga” i został opublikowany: M. J. Mika: *Dzieje Archiwum Miejskiego w Poznaniu*. Do druku przygotowała I. Radtke, Warszawa 1975 s. 42 - 43 (podane przez Mikę miejsce przechowania oryginału — APPozn. A. Disp. I 717 s. 1 - 4 — jest nieaktualne). Poszczególne pozycje tego wykazu są w zasadzie identyczne ze spisem Łukaszewicza, ale będziemy je cytować — do czasu ewentualnego odnalezienia oryginału — według pośmiertnej publikacji Miki.

³ Bibl. Kórnicka PAN dok. perg. nr 15.

Przytoczona tu zapiska dorsalna (B) pochodzi od Kromera i ma odpowiednik w jego inwentarzu⁴, a więc dokument znajdował się w Archiwum Koronnym Krakowskim (AKK). Uprzednio spoczywał w archiwum krzyżackim, zgodnie ze swoim przeznaczeniem — jako jeden z dokumentów gwarancyjnych traktatu kaliskiego.

Zawarty 8 lipca 1343 r. w Kaliszu traktat „wieczystego pokoju” przywracał Polsce Kujawy z ziemią dobrzyńską, Pomorze natomiast oraz ziemie chełmińską i michałowską pozostawiał Krzyżakom. Zdawali sobie oni sprawę, że Polacy nie pogodzą się z utratą tych terytoriów, więc usiłowali zabezpieczyć swą zdobycz dodatkowymi gwarancjami w postaci formalnych zobowiązań reprezentantów polskich czynników społecznych — możnowładztwa, mieszczaństwa, kościoła, książąt⁵. Takim też zobowiązaniem jest niniejszy dokument pergaminowy (50×17+ +6,5 cm), wystawiony 13 lipca 1343 r. w Rawie przez książąt mazowieckich — Siemowita II (1283-1343) oraz jego bratanków, Siemowita III (†1381) i Bolesława III (†1351). Stan zachowania dokumentu i przywiezionych do niego pieczęci wystawców⁶ jest dobry.

W malborskim inwentarzu archiwum krzyżackiego, pochodzącym z około 1436 r., a dziś zatraconym⁷, omawiany dokument kórnicki figurował pod sygnaturą GD, z następującym regestem: *littera ducum de Masovia super renunciacione iuris terrarum Pomeranie, Culmensis et Michelovie*⁸. Jakoż tę samą sygnaturę, w postaci gotyckich liter GD, znajdujemy in dorso naszego dokumentu. Z nią też wiążą się najstarsze zapiski dorsalne: *Ducum de Mazovie literas iura renunciantes super terras Pomeranie, Culmensis, Michalow 1343* i *Duces Mazowie renunciant terras Culmensis, Pomeranie et Michalow ob pacis obseruacionem*. Pierwsza zapiska powstała zapewne przy sporządzaniu owego inwentarza, druga nieco później. Obie przekreślono cienkimi kreskami — niewątpliwie wtedy, gdy dokument został zwrócony Polsce i znalazł się w AKK⁹.

⁴ Bibl. Ossolineum PAN rkps 134 k. 152v (dział „Prussia pro Cruciferis”): *Zemouitus Visnensis, Zemouitus Czernensis et Boleslaus Plocensis duces Masouiae approbant concordiam inter Casimirum Poloniae regem et Cruciferos de terris Pomeraniae, Culmensis et Michalouiensis factam, et renunciant iuri suo, si quod habent vel habuerunt in iisdem terris. Promittuntque neque regi neque cuiquam eam concordiam violare, volenti se affuturos esse. 1343. Sigillis 3.*

⁵ Zob. *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2. Hrsgb. H. Koeppen. Marburg 1958 nr 576, 577, 579, 580, 586, 587, 590.

⁶ Zob. S. K. Kuczyński: *Pieczęcie książąt mazowieckich*. Wrocław 1978 s. 302-303, 315-316, 318-319, tabl. nr 17, 25 i 27.

⁷ Zob. K. Forstreuter: *Das Preussische Staatsarchiv in Königsberg*. Göttingen 1955 s. 13; *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 s. 346 (nr 485).

⁸ *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 s. 463 (nr 581).

⁹ Sprawa terminu zwrócenia przez Krzyżaków określonych dokumentów była w literaturze dyskutowana; swoje stanowisko przedstawię dopiero po zbadaniu wszystkich dokumentów, które przed znalezieniem się w AKK były w archiwum krzyżackim.

Okolo 1551 r. omawiany dokument kórnicki został wciągnięty do inwentarza Kromera i wtedy otrzymał ostatnią już zapiskę dorsalną (B), którą w 1564 r. przepisano do wykazu dokumentów złożonych przez Jakuba Ostroroga w ratuszu poznańskim (A). A zatem dokument ten został zabrany z AKK przed rokiem 1564, a że nigdy tam nie wrócił, dowodzi brak jakichkolwiek śladów na odwrociu i w pokromerowskich inwentarzach archiwum koronnego. Istnieje natomiast dowód, że jeszcze w połowie XVIII wieku znajdował się w archiwum rady miejskiej m. Poznania: wpisany był pod numerem 71 do inwentarza tego archiwum¹⁰, a numer ten figuruje in dorso dokumentu kórnickiego.

Gdy oryginał dokumentu znajdował się w Malborku, powstało na jego podstawie szereg transumptów: instrument notarialny z 1 maja 1393 r., sporządzony na polecenie w. mistrza Konrada von Wallenroda; transumpt z 23 kwietnia 1410 r., uwierzytelniony przez opata oliwskiego Mikołaja Runego i opata pelplińskiego Piotra; instrument notarialny z 2 kwietnia 1414 r., sporządzony na polecenie w. mistrza Michała Küchenmeistra; transumpty z 9 sierpnia 1419 r. i z 10 maja 1421 r., uwierzytelnione przez biskupa pomezańskiego Gerarda; transumpt z 5 listopada 1421 r., uwierzytelniony przez tegoż Gerarda i biskupa chełmińskiego Jana¹¹.

Transumpt z 1419 r. został w lutym 1421 r. przedstawiony kardynałowi Gwilelmowi z Fillastre, który na polecenie papieża Marcina V zbierał materiał dowodowy do wznawianego procesu polsko-krzyżackiego. W ten sposób dokument książąt mazowieckich został wpisany w Rzymie do tzw. rejestru przedłożeń krzyżackich, którego kopie notarialne wydano 10 stycznia 1424 r. Pawłowi Włodkowicowi i przedstawicielowi Zakonu: pierwsza kopia to rękopis kórnicki 156, również figurujący w „depozycie Ostroroga”¹², o drugiej zaś wiadomo, że obecnie znajduje się w Berlinie Zachodnim, w pokrzyżackim archiwum¹³.

Transumpt z 1410 r. stanowił podstawę pierwszej edycji, dokonanej przez Johanna Voigta¹⁴. Następnym wydawcą był Adam Tytus Działyński, który w jednym woluminie opublikował kórnicki rękopis 156, zawierający wpis dokumentu książąt mazowieckich (k. 29 - 29v), i osob-

¹⁰ Informację o tym podał Mika (*op. cit.* s. 18), ale i w tym przypadku (por. przyp. 2) sygnatura inwentarza (*Miscel.* IV 114) jest nieaktualna i nie udało się go odnaleźć.

¹¹ *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198 - 1525.* Hrsgb. W. Hubatsch. Pars 2, Göttingen 1948 nr 746; *Preussisches Urkundenbuch.* Bd III/2 s. 463 - 464.

¹² Zob. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 17 s. 78.

¹³ *Regesta...* nr 746; *Preussisches Urkundenbuch.* Bd III/2 s. 464. Chodzi o rękopis z sygnaturą Schiebl. 10 Nr 38 (wpis dokumentu książąt mazowieckich na k. 28v).

¹⁴ *Codex diplomaticus Prussicus,* Bd 3. Königsberg 1848 nr 35 s. 55 - 56.

no ten sam dokument według kórnickiego oryginału, z podobiznami pieczęci¹⁵. Trudno więc zrozumieć, czym kierował się Ignacy Zakrzewski drukując dokument na podstawie edycji Voigta¹⁶. Natomiast ostatni wydawca, Hans Koeppen, nie wiedział, że oryginał dokumentu książąt mazowieckich przechował się w Bibliotece Kórnickiej, i nawet przeoczył odnośną edycję Działyńskiego. W konsekwencji Koeppen podał, że oryginał „ist verloren”¹⁷.

Edycja Koeppena opiera się na wymienionych transumptach i na wpisie w rejestrze przedłożeń krzyżackich¹⁸. Porównanie tej edycji i jej odmianek tekstowych z oryginałem dokumentu nie wykazuje poważniejszych różnic. Są jednak niepewne lekcje i ewidentne błędy. Koeppen i jego poprzednicy drukują zgodnie „ex intimis cordis”, oryginał natomiast zdaje się przekonywać, że chodzi o *excitimis cordis*. Podobnie „termino consumari” czyta się w oryginale *termino confirmari*¹⁹; „discordia extitit” — *discordia excitit*; „quid in eisdem terris” — *quod in eisdem terris*²⁰; „preterea ad petitionem” — *preter ad petitionem*; „feliciter consumatam” — *feliciter confirmatam*²¹; „forte inpeterent” — *forte inpeterit*²²; „ad impediendam” — *ad impediendum*²³; „eum hortabimur” — *eumque hortabimur*; „in quorum omnium evidenciam” — *in quorum omnium caudendam*.

Piętnastą pozycją tzw. depozytu Ostroroga jest również dokument gwarancyjny traktatu kaliskiego: *Consiliarii sex Minoris Poloniae promittunt, se non adiuturos regem Cazimirum, si pacta cum Cruciferis de terris*

¹⁵ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. T. 1 p. 2. Poznań 1855 s. 31 - 32 i 103 - 104.

¹⁶ *Lites*... T. 2 (wyd. 2). Poznań 1892 s. 378 nr 11.

¹⁷ *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 nr 581 s. 463 - 465.

¹⁸ Wydawca wymienił ponadto znajdujące się w archiwum pokrzyżackim kopie z XV w. (pięć) i jedno tłumaczenie niemieckie z tegoż wieku oraz *Abschrift von 1478 im Kod. dipl. Wielkopolski in der Bibliothek zu Kórnik bei Posen (!)* — pod tym fantastycznym zapisem kryje się kórnicki rękopis 155, datowany tak już przez M. Heina (zob. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 17 s. 68), a pochodzący z 1339 r.

¹⁹ W tekście opartym na kórnickim rękopisie 156 Działyński wydrukował błędnie „confirmare” (w podstawie jest *consumari*).

²⁰ Również Voigt i Zakrzewski wydrukowali „quod”, a także Działyński w tekście opartym na kórnickim rękopisie 156, ale w tej podstawie jest *quid*.

²¹ Kolejny błąd Działyńskiego, który wbrew podstawie (rękopis kórnicki 156) wydrukował „confirmatam”.

²² Voigt i Działyński w pierwszym przypadku (na podstawie kórnickiego rękopisu 156) wydrukowali „impeterent”; Działyński w drugim przypadku (na podstawie oryginału) — „impetuerint”, a Zakrzewski — „impetierent”.

²³ Voigt i Zakrzewski wydrukowali „impediendum”, Działyński w pierwszym przypadku — „impediendam”, a w drugim (na podstawie oryginału) też „impediendum”.

Pomeraniae, Culmensis et Michaloviensis violare voluerit 1343²⁴. Oryginał tego dokumentu, wystawionego 15 lipca 1343 r. w Krakowie przez panów małopolskich, a opublikowanego ostatnio przez H. Koeppena²⁵, znajduje się dziś w archiwum pokrzyżackim w Berlinie Zachodnim.

Dokument figuruje w inwentarzu Kromera²⁶, a zatem był zwrócony przez Krzyżaków i spoczywał w AKK, zanim znalazł się w Poznaniu, w „depozycie Ostroroga”. Jednakże przytoczony wyżej tekst piętnastej pozycji depozytu różni się od zapiski inwentarzowej: *Spicimirus castellanus, Abraham²⁷ palatinus Cracouiensis, Msczugius palatinus, Petrus castellanus Sandomiriensis, Andreas Visliciensis et Albertus²⁸ Voiniciensis castellani promittunt se seruatueros concordiam a Casimiro rege cum Cruciferis de terris Pomeraniae, Culmensis et Michalouiensis factam*. Stąd przypuszczenie, że dokument panów małopolskich nie posiada kromerowskiej zapiski dorsalnej. Zwykle bowiem zapiska ta, stanowiąca replikę zapiski inwentarzowej, była podstawą wpisu w „depozycie Ostroroga”.

Z pięciu dokumentów traktatu kaliskiego figurujących w inwentarzu Kromera²⁹ jeden, mianowicie podstawowy dokument Kazimierza Wielkiego z 8 lipca 1343 r., znany jeszcze M. Dogielowi³⁰, przepadł — nie znamy zatem jego zapisków dorsalnych. Drugi to kórnicki dokument gwarancyjny książąt mazowieckich z kromerowską zapiską dorsalną, identyczną z tekstem jedenastej pozycji „depozytu Ostroroga”. Trzecim jest niniejszy dokument gwarancyjny panów małopolskich — przypuszczenie, że nie posiada on kromerowskiej zapiski dorsalnej, potwierdzają informacje ostatniego wydawcy³¹. Dotyczy to również dokumentu gwarancyjnego miast małopolskich, też znajdującego się w archiwum pokrzyżackim w Berlinie Zachodnim³². Natomiast piąty dokument, mianowicie deklaracja biskupa i kapituły chełmińskiej oraz trzech klasztorów z 20 lipca 1343 r. o zrzeczeniu się odszkodowań wojennych, zachowana w War-

²⁴ Mika, *op. cit.* s. 42.

²⁵ *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 nr 586, s. 468.

²⁶ Biblioteka Ossolineum PAN rkps 134 k. 153 (dział „Prussia pro Cruciferis”).

²⁷ Błąd autora zapiski. W oryginale jest *Ymrammus*. Jakoż wojewodą krakowskim był Imbram z Moczydła: Z. Kaczmarczyk: *Monarchia Kazimierza Wielkiego*. T. 1. Poznań 1939 s. 293.

²⁸ Błąd autora zapiski. W oryginale jest *Warsius* (Warsz herbu Rawa: Kaczmarczyk, *op. cit.* s. 294).

²⁹ Bibl. Ossolineum PAN rkps 134 k. 152v - 153.

³⁰ *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*. T. 4. Vilnae 1764 nr 62; *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 nr 567.

³¹ Wg Koeppena na odwrocie tego dokumentu znajduje się tylko jedna zapiska: *promissio nobilium, quod nolunt astare regi super impetitione terre Pomeranie*, oraz tej samej ręki sygnatura KO, pod którą dokument figurował w malborskim inwentarzu archiwum krzyżackiego: *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 s. 468.

³² *Ibidem* nr 587 s. 469. Tekst jedynej wg Koeppena zapiski dorsalnej jest następujący: *promissio trium civitatum, quod nolunt regi astare super impetitione terre Pomeranie etc*; ponadto sygnatura LV tej samej ręki.

szawie³³, posiada kromerowską zapiskę dorsalną i to prawie identyczną z tekstem zapiski inwentarzowej³⁴.

Dokumenty traktatu kaliskiego znajdujące się w Bibliotece Czartoryskich — jest ich sześć³⁵ — nie figurują w inwentarzu Kromera i nie posiadają kromerowskich zapisek dorsalnych. Wiemy, że inwentarz Kromera nie objął całego zasobu AKK, ale czy to przypadek sprawił, że w Krakowie znalazły się tylko dokumenty pominięte? W czasach Kromera zapewne nie było ich w AKK. Szereg okoliczności zdaje się przemawiać za tym, że Krzyżacy w ogóle nie zwrócili ich Polsce, znalazły się zaś w Krakowie dzięki inicjatywie Tadeusza Czackiego. Przedsiębiorczy łowca starych ksiąg i rękopisów potrafił sobie poradzić nawet w Królewcu. Sądzę, że doprowadziwszy swe badania do końca, na szerszym materiale dokumentowym, będę mógł udowodnić tę hipotezę.

Podobnie jak dokument gwarancyjny książąt mazowieckich, również dokument panów małopolskich był wielokrotnie transumowany, gdy znajdował się w archiwum malborskim. Analogicznie też transumpt z 1419 r. uwierzytelniony przez biskupa pomezańskiego Gerarda, był podstawą wpisu w tzw. rejestrze przedłożeń krzyżackich³⁶.

W pokromerowskich inwentarzach archiwum koronnego dokumentu panów małopolskich również nie ma, ale w przeciwieństwie do dokumentu książąt mazowieckich ten wrócił z Poznania na poprzednie miejsce. Znajdował się bowiem w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (dokument pergaminowy nr 611), skąd go Niemcy w 1941 r. zabrali do archiwum w Królewcu³⁷.

Wydanie H. Koeppena — ogólnie trzecie — jest drugim opartym na oryginale. Podstawą pierwszego wydania³⁸ był kórnicki rękopis 156³⁹, drugiego zaś oryginał⁴⁰, znajdujący się jeszcze w Warszawie⁴¹.

³³ AGAD dok. perg. nr 15; *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 nr 588 s. 469 - 470.

³⁴ *Episcopus et capitulum Culmensis et monasteria Prussie condonant regi Cazimiro magno* [w inwentarzu: *Cazimiro regi Polonie*] *damna et iniurias sibi illatas*. A° 1343.

³⁵ Bibl. Czartoryskich w Krakowie dok. perg. nr 119 - 124; zob. *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 nr 571, 576, 569, 573, 572 i 568.

³⁶ Bibl. Kórnicka PAN rkps 156 k. 30 - 30v; Archiwum pokrzyżackie w Berlinie Zach. Schiebl. 10 Nr 38 k. 28v.

³⁷ J. Karwasińska: *Straty archiwum koronnego*. [W:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*. T. 1. Archiwum Główne Akt Dawnych. Warszawa 1957 s. 45; Forstreuter, op. cit. s. 13 i 90; *Preussisches Urkundenbuch*. Bd III/2 s. 347. Zob. także *Regesta...* nr 751.

³⁸ *Lites...* T. 1 p. 2 s. 32 - 33.

³⁹ *Abschrift von 1478 im Kod. Dypl. Wielkopolski in der Bibliothek zu Kórnik bei Posen* (!) wg Koeppena.

⁴⁰ *Lites...* T. 2 (wyd. 2) s. 379 nr 12.

⁴¹ Wydawca, Ignacy Zakrzewski, informował błędnie, że oryginał znajduje się

Pozycje ósma i trzynasta „depozytu Ostroroga” mają genetyczny związek z traktatem kaliskim. Są to dokumenty Kazimierza Wielkiego i w. mistrza Henryka Dusemery z 1349 r. określające przebieg granicy polsko-krzyżackiej (sc. między Kujawami i Wielkopolską a Pomorzem i Ziemią Chełmińską⁴²) oraz wzajemne związki handlowe⁴³. W historiografii panuje opinia, że w ten sposób — potwierdzając wolę przestrzegania postanowień traktatu kaliskiego — Kazimierz, zaangażowany w podbój Rusi Halickiej, zabezpieczał się przed Krzyżakami⁴⁴.

Tekst pozycji ósmej (A), odnoszący się do dokumentu Kazimierza Wielkiego, stanowi ograniczoną do pierwszej części replikę kromerowskiej zapiski inwentarzowej (B)⁴⁵:

(A) <i>Limites cuiaviae et Poloniae cum Pomerania et Culmensis</i> 1349.	(B) 1349. <i>Limites Cuiaviae et Poloniae cum Pomerania et Culmensis, sub titulo Casimiri regis et sigillis eius et aliis duobus episcoporum.</i>
---	--

Oryginał tego dokumentu, wystawionego 14 czerwca 1349 r. w Trzemeszcu, opatrzony był pieczęciami króla, arcybiskupa gnieźnieńskiego Jarosława ze Skotnik h. Bogoria i biskupa poznańskiego Wojciecha Pałuki h. Topór. Dziś znajduje się w archiwum pokrzyżackim w Berlinie Zachodnim, a H. Koeppen podaje tekst jednej tylko zapiski dorsalnej, pochodzącej z XV wieku: *littera graniciarum terrarum Cuyavie et Prusie*⁴⁶. Jest oczywiste, że ta krzyżacka zapiska nie była podstawą wpisu w „depozycie Ostroroga”, wpis zaś wykazuje ową charakterystyczną zbieżność z kromerowską zapiską inwentarzową. Jednakże poznański skryba nie posługiwał się kromerowskim inwentarzem, ale pochodzącymi od Kro-

w Bibliotece Czartoryskich. Błąd polegał na prostej omyłce, wynikłej z publikowania przez Zakrzewskiego dokumentów pochodzących zarówno z krakowskiej Biblioteki Czartoryskich, np. owe sześć dokumentów traktatu kaliskiego: *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*. T. 2. Poznań 1878 nr 1217 - 1221; *Lites*... T. 2 (wyd. 2) s. 375, nr 8 — jak i z warszawskiego Archiwum Głównego: zob. np. *Kodeks*... nr 642, 663, 939, 1048, 1122, 1190, 1286; *Lites*... nr 1, 3 - 5, 13, 20, 29, 34, 43, 45 - 48, 51, 52, 54, 56 - 61, 64, 66, 69, 73.

⁴² S. Kujot: *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej?* „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 10: 1903 s. 236 - 237; tenże: *Dzieje Prus Królewskich*. Cz. 2. „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 29/31: 1922/24 s. 225 - 226; F. Duda: *Rozwój terytorialny Pomorza polskiego*. Kraków 1909 s. 68 - 69 i 84.

⁴³ M. Magdański: *Organizacja kupiectwa i handlu toruńskiego do roku 1403*. Toruń 1939 s. 62 - 68.

⁴⁴ H. Paszkiewicz: *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*. Warszawa 1925 s. 113 - 114; Z. Kaczmarczyk: *Polska czasów Kazimierza Wielkiego*. Kraków 1964 s. 61 - 62.

⁴⁵ Mika, op. cit. s. 42; Bibl. Ossolineum PAN rkps 134 k. 153.

⁴⁶ *Preussisches Urkundenbuch*, Bd IV, Hrsgb. H. Koeppen. Marburg 1960 s. 381.

mera zapiskami dorsalnymi. Inaczej więc niż przy dokumencie gwarancyjnym panów małopolskich z 1343 r. — przypuszczam, że na omawianym dokumencie Kazimierza Wielkiego jest także kromerowska zapiska dorsalna. Z negatywnym świadectwem Koeppena można się nie liczyć, gdyż jest ono niepewne⁴⁷, a ponadto wiemy, że jego informacje nie zawsze są ściśle i prawdziwe.

Dokument króla Kazimierza był transumowany przynajmniej pięć razy⁴⁸, gdy znajdował się w archiwum malborskim, a transumpt z 1419 r., uwierzytelniony przez biskupa pomezańskiego Gerarda, stanowił niewątpliwie podstawę wpisu do tzw. rejestru przedłożeń krzyżackich⁴⁹.

W pokromerowskich inwentarzach archiwum koronnego dokumentu króla Kazimierza nie odnotowano, ale oryginał wrócił z Poznania na poprzednie miejsce, niewątpliwie razem z omówionym dokumentem gwarancyjnym panów małopolskich. Znajdował się bowiem w warszawskim Archiwum Głównym (dokument nr 527), gdy go w połowie XIX wieku opublikowali pierwsi wydawcy⁵⁰. Jeszcze wtedy wisiały przy nim wszystkie pieczęcie, następny zaś wydawca (I. Zakrzewski) znalazł już tylko pieczęć króla⁵¹. Chronologicznie drugim wydawcą dokumentu króla Kazimierza był A. T. Działyński⁵², jednakże w tym przypadku podstawą druku był wpis w rejestrze przedłożeń krzyżackich⁵³. Również wydanie chronologicznie trzecie⁵⁴ opierało się nie na oryginale, ale na XV-wiecznym tłumaczeniu niemieckim⁵⁵.

Oryginał zaś nadal przechowywany był w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, zmieniawszy tylko sygnaturę (dokument pergaminowy nr 518). W 1941 r. Niemcy zabrali go do Królewca⁵⁶, a gdy po

⁴⁷ Koeppen nie twierdzi *expressis verbis*, że przytoczona przez niego zapiska dorsalna jest jedyną. Nie podaje malborskiej sygnatury archiwalnej (literowej), ale nie informuje, czy jej na dokumencie nie ma.

⁴⁸ W latach 1356 - 1425.

⁴⁹ Bibl. Kórnicka PAN rkps 156 k. 64 - 65 (miejsce wystawienia dokumentu — *Trausacz* — zostało przez J. Zathęya odczytane błędnie jako „*Vetera Sacz*”: *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*. Wrocław 1963 s. 337); archiwum pokrzyżackie w Berlinie Zach. Schiebl. 10 Nr 38 k. 73v. W przeciwieństwie do większości wpisów w tym przypadku kopista nie zaznaczył, kto uwierzytelnił przedłożony transumpt.

⁵⁰ *Codex diplomaticus Poloniae*. T. 2 p. 2. Ed. L. Rzysszczewski i A. Muczkowski. Warszawa 1852 nr 500.

⁵¹ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*. T. 2 nr 1286.

⁵² *Lites*... T. 1 p. 2 s. 81 - 83.

⁵³ Nie egzemplarz znajdujący się w Królewcu (obecnie w Berlinie Zach.), jak twierdzi Koeppen (*Preussisches Urkundenbuch*. Bd IV s. 381), ale egzemplarz kórnicki: rkps 156.

⁵⁴ R. Wegner: *Ein pommersches Herzogtum und eine deutsche Ordens-Komthurei. Kulturgeschichte des Schwetzer Kreises*. Bd 1. Posen 1872 s. 19 - 20.

⁵⁵ Archiwum pokrzyżackie (dziś w Berlinie Zach.) Ordens Folianten 270a k. 24.

⁵⁶ Karwasińska, *op. cit.* s. 45.

wojnie znalazł się w Getyndze (RFN)⁵⁷, wykorzystany został przez H. Koeppena jako podstawa jego edycji⁵⁸.

Tekst trzynastej pozycji „depozytu Ostroroga” (A)⁵⁹ jest w zasadzie identyczny z zapiską dorsalną (B) dokumentu pergaminowego (39×24+5,5+5,5 cm) znajdującego się w Kórniku⁶⁰, a zapiska ta jest repliką — nieco tylko zmodyfikowaną — kromerowskiej zapiski inwentarzowej (C)⁶¹. Tak więc raz jeszcze potwierdza się

(A) *Granicies inter Poloniae et Cuiaviae ex una et Pomeraniae, Culmensis terras ex altera partibus. Henrici Tuschmer 1349.*

(C) 1349. *Limites inter Poloniae et Cuiaviae ex una, et Pomeraniae ac Culmensis terras ex altera partibus. Sub titulo et sigillis Henrici Tusmer magistri Prussiae et aliis duobus.*

(B) *Granicies inter Poloniae et Cuiavie ex una et Pomeranie Culmensis terras ex altera partibus. Henricus Tusmer* (następują 2 wyrazy nieczytelne, a cały tekst jest mocno zatarty z powodu zaplamienia tej strony pergaminu).

obserwacja, że poznański skryba przedłożone mu dokumenty spisywał opierając się na zapiskach dorsalnych, jako stosunkowo bardziej czytelnych, i że zapiski te pochodzą najczęściej od Kromera, co już jest dowodem, że dany dokument znajdował się w AKK. W tym przypadku chodzi o dokument w. mistrza Henryka Dusemera, wystawiony 23 czerwca 1349 r. w Malborku.

Oryginał nie wrócił na poprzednie miejsce, więc nie figuruje w pokromerowskich inwentarzach archiwum koronnego⁶². Kiedy i w jakich okolicznościach trafił z Poznania do Kórnika, nie zostało jeszcze wyjaś-

⁵⁷ *Regesta*... Pars 2 nr 806.

⁵⁸ *Preussisches Urkundenbuch*. Bd IV nr 423, s. 381 - 384. Zachowana pieczęć króla jest nieco uszkodzona.

⁵⁹ Mika, *op. cit.* s. 42.

⁶⁰ Bibl. Kórnicka IPAN dok. perg. nr 16. Druga zapiska dorsalna (*Privilegium super concordiam granicierum regni cum cruciferis 1349*) jest starsza, pochodzi może od Łaskiego (początek XVI w.). Na jedną tylko zapiskę, ale nie wiadomo, na którą, powołał się R. Marciniak, gdy próbował uzasadnić swą hipotezę, że nie Łaski, ale „najprawdopodobniej” Marcin Kromer był autorem kórnickiego rękopisu 203: *Katalog rękopisów staropolskich Biblioteki Kórnickiej*. T. 1. Wrocław 1971 s. 505. Jeśli miał na myśli drugą zapiskę (starszą), to przemawia ona za „autorstwem” Łaskiego a nie Kromera. Zob. Z. Spieralski: *Z dziejów Archiwum Koronnego Krakowskiego*. Kopiański Jana Łaskiego (około 1505). „*Studia Źródłoznawcze*” 24: 1979 s. 109 - 110.

⁶¹ Bibl. Ossolineum PAN rkps 134 k. 118v (dział „Prussia pro Regno”). Po pieczęciach pozostały tylko sznury z zielonych nici jedwabnych.

⁶² Obszerny regest w inwentarzu Zamoyskiego, w brudnopisie działu „Palatinatus Pomeraniae” (AGAD BOZ 30 s. 455 - 456), powstał na podstawie protokołu procesu polsko-krzyżackiego „coram Antonio Zeno nuntio Apostolico”.

nione⁶³. Był podstawą edycji A. T. Działyńskiego (1855)⁶⁴, ale następni wydawcy jakby o tym nie wiedzieli⁶⁵ i opierali się na kopiach.

Na kopii oparł się również poprzednik Działyńskiego, M. Dogiel (1764). Koeppen informuje błędnie, że zatracony (*verloren*) oryginał (!) był wykorzystany przez Dogiela⁶⁶. To prawda, że publikując „*Pacta inter Casimirum M[agnum] Regem Poloniae et Henricum Dusnerum Ordinis Teutonici Magistrum, quibus limites inter terram Cujaviae et terras Pomeraniae ac Culmensem designantur*”⁶⁷ powołał się on na oryginał (*ex originali*), ale znajdujący się w jednej z ksiąg Metryki Koronnej: *Extat in Archivo Cancellariae Regni, Lib. 7, sub Lit. G. fol. 8*. Jest to najstarsza z zachowanych ksiąg wpisów (*Libri inscriptionum*)⁶⁸; jej XVIII-wieczna sygnatura⁶⁹ pokrywa się z podaną przez Dogiela, a na karcie 1 obecnej foliacji znajduje się wpis dokumentu w. mistrza Dusemera. Na marginesie, u dołu (k. 1r), pewien użytkownik lub archiwista, może Antoni Muczowski, zaznaczył: *Vide Dogiel, IV, f. 71 (LXVII)*⁷⁰.

Porównanie z zachowanym w Kórniku oryginałem wykazuje nieliczne i nieistotne różnice⁷¹, co pozwala na wyciągnięcie wniosku, że podstawą wpisu w Metryce był oryginał. Dokonano zaś tego wpisu najpewniej za kanclerstwa Krzesława z Kurozwęk, choć mieści się on w księdze kanclerskiej Jana z Koniecpola⁷². Rzecz w tym, że składki tej mocno zniszczonej księgi, której obecna oprawa pochodzi z XIX wieku, są „nieregularne co do objętości, z doklejonymi kartami”⁷³, a karta z wpisem do-

⁶³ Zob. H. Chłopocka: *Korespondencja Augusta Bielowskiego z Biblioteką Kórnicką*. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 16: 1980 s. 199-200 (list A. T. Działyńskiego z 26 III 1854).

⁶⁴ *Lites*... T. 1 p. 2 s. 104-105.

⁶⁵ H. Koeppen twierdzi nawet, że również ta edycja miała za podstawę obie kopie królewieckie, jak w przypadku następnej edycji *Lites* (1892): *Preussisches Urkundenbuch*. Bd IV s. 385.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Codex diplomaticus Regni Poloniae*... T. 4 nr 67 s. 71-72.

⁶⁸ AGAD Metryka Koronna 10.

⁶⁹ *Liber septimus* N° 8-vo sub. litt. G.

⁷⁰ Na wewnętrznej stronie okładki Muczowski zanotował: „Summaryusz tego protokołu zacząłem d. 22 kwietnia 1846 r., ukończyłem d. 21 sierpnia 1846”.

⁷¹ Przytrafiła się kopiście tylko jedna opuska (występujący wśród świadków komtur tucholski Konrad Vullecopf pozbawiony został nazwiska) i kilka błędów (*et, Groda, suarum, Perhervino, Gerkone*, gdy w oryginale jest: *ac, Gwda, sitarum, Erwino, Berkone*). Występują różnice w pisowni nazw miejscowych (nie w samych nazwach!) oraz imion i nazwisk świadków, a także konsekwentne stosowanie formy *granicies, graniciebus* (w oryginale: *granicias, graniciis*).

⁷² Na 244 wpisy podstawowy blok (217) stanowią dokumenty z lat 1447-1454 (Koniecpolski zmarł 26 III 1455). Reszta to wpisy dokumentów z lat 1299-1446, rozproszone na kartach od 1 (dokument Dusemera) do ostatniej (140-tej).

⁷³ I. Sułkowska: *Księgi polskiej kancelarii koronnej w drugiej połowie XV wieku*. „*Studia Źródłoznawcze*” VI: 1961 s. 100. Zob. także *Inwentarz Metryki Koronnej*. Opr. I. Sułkowska-Kurasiowa i M. Woźniakowa. Warszawa 1975 s. 17.

kumentu w. mistrza Dusemera znajdowała się pierwotnie w innej księdze ⁷⁴. W najstarszym spisie ksiąg Metryki Koronnej, sporządzonym przez Stefana K. Hankiewicza po odzyskaniu ich ze Szwecji (1664 - 74), księga kanclerska Koniecpolskiego opisana została następująco: *Inscriptiones variae sub serenissimo Casimiro Rege, cancellario Praeslao [sic] de Kurozwęki et Joanne de Koniecpole allisque, annorum 1492, 3, 4, 5, dissolute. Sub litera G, N° 8* ⁷⁵. Widzę w tym opisie świadectwo przypadkowego, mechanicznego dołączenia fragmentu księgi kanclerskiej Kurozwęckiego do księgi Koniecpolskiego. Gdy korzystał z niej Dogiel, karta z wpisem dokumentu Dusemera była ósma, a na poprzedzających ją siedmiu kartach (dziś zatraconych) znajdowały się wpisy dokumentów z 1492 r. ⁷⁶

Z wpisem dokumentu Dusemera do Metryki wiąże się cytowana ⁷⁷, starsza zapiska dorsalna oryginału. Jest ona identyczna z nagłówkiem wpisu, co stanowi podstawę do przypuszczenia, że jakiś udział miał w tym Jan Łaski. Wyjaśnienie tej sprawy trzeba odłożyć do ukończenia badań nad pracami Łaskiego w kancelarii i archiwum koronnym. Ograniczymy się tylko do przypomnienia, że rozpoczął on te prace w kancelarii Kurozwęckiego — jeszcze sekretarza wielkiego; z jego poręki został królewskim sekretarzem (1486), sekretarzem wielkim (1502), a po śmierci protektora kanclerzem (1503) ⁷⁸.

Edycja Dogiela wykazuje przeważnie drobne odstępstwa od podstawy, ale jest ich sporo ⁷⁹, zwłaszcza w nazewnictwie ⁸⁰. O dziewięćdziesiąt lat późniejsze wydanie Działyńskiego dało tekst oparty na oryginale i w zasadzie bezbłędny ⁸¹, a mimo to Zakrzewski (1878) wziął za podstawę edy-

⁷⁴ Sprawa ta wymaga dokładnego zbadania, m. in. przez szczegółowe porównanie z fragmentem i z jedyną zachowaną w całości księgą kanclerską Kurozwęckiego (AGAD Metryka Koronna 14 i 17).

⁷⁵ *Inwentarz ksiąg w Metryce Koronnej obojej, to jest w wielkiej i w malej, będących (Synopsis)*. Bibl. Ossolineum PAN rkps 137, k. 7v.

⁷⁶ Mówi o tym wykaz dokumentów na końcu księgi Koniecpolskiego, pochodzący z XVII - XVIII w.

⁷⁷ Zob. przyp. 60.

⁷⁸ I. Sułkowska-Kurasiowa: *Polska kancelaria królewska w latach 1447 - 1506*. Wrocław 1967 s. 140; *Polski słownik biograficzny*. T. 18. 1973 s. 229.

⁷⁹ Dogiel konsekwentnie modernizował pisownię, a trafiały mu się różne pomyłki: Dusnerus zamiast Trusmer, perpetuo — perpetue, reincipiunt — incipiunt, praenominatas — prenotatas, rivulum fluvium — Curvum fluvium, illarum — villarum, praedictas villarum suprascriptarum — predictas suarum villarum subscriptarum, contigerit — contingerit, debent eadem — debet eadem, discorigari — disbrigare.

⁸⁰ Bezendorf zamiast Bosindorf, Włuki — Włoki, Czeczozew — Czeczrzew, Welime — Weleme, Grymowo — Grunowo, Danbogorin — Danbogora.

⁸¹ Zamiast występującej w oryginale formy Pomerania wydawca trzykrotnie użył Pomorania; odczytał błędnie Vranssecz zamiast Transsecz (Trzęsacz), Welenie — Weleme; przyjął lekcje Slotko, paleograficznie możliwą, ale błędną (zamiast Slotho); wydrukował Golluba zamiast Goluba, Swezcza — Swezca, Echonse — Schonse i Rollant — Bolant, to wszystko.

cję Dogiela i jako materiał pomocniczy dokument Kazimierza Wielkiego⁸². Gdy staraniem warszawskiego Archiwum Głównego Akt Dawnych opublikowano tuż przed I wojną światową najstarszą księgę Metryki Koronnej, wpis dokumentu w. mistrza Dusemera został wydany bezbłędnie i pod autentycznym nagłówkiem: *Priiilegium super concordiam regis cum Cruciferis*⁸³.

W marcu 1413 r., w trakcie misji Benedykta Macraya, delegowanego przez Zygmunta Luksemburczyka do rozpatrzenia kwestii spornych między Polską i Litwą a Zakonem, strona polska przedstawiła w Rypinie „triplicia instrumenta . . . , tercium vero super graniciis Cuyaviensibus”⁸⁴. Był to dokument w. mistrza Dusemera, niewątpliwie oryginał. Wydaje się, że przedstawiciele Zakonu skorzystali z okazji i zadbali o sporządzenie kopii, gdyż zachowana w pokrzyżackim archiwum (dziś w Berlinie Zach.) XV-wieczna kopia⁸⁵ jest bardzo bliska oryginałowi⁸⁶. Normalnym zaś trybem dokument Dusemera został wciągnięty do protokołu czynności, z którym Macray wrócił na Węgry. Tam, w toku procesu budzińskiego, na żądanie strony krzyżackiej, wydana została 13 czerwca 1414 r. pełnomocnikowi Zakonu kopia tego protokołu, sporządzona pośpiesznie, zawierająca wiele błędów, znana pod tytułem *Prussie compositio*⁸⁷. Spoczywała ona do ostatniej wojny w pruskim archiwum państwowym w Królewcu (dziś w Berlinie Zach.)⁸⁸, a została opublikowana przez I. Zakrzewskiego (1892)⁸⁹. Wydawca zdawał sobie sprawę z niedoskonałości tego przekazu, więc np. w tekście dokumentu Dusemera poprawiał „widoczne omyłki” według drugiej kopii królewieckiej i dokumentu Kazimierza Wielkiego.

W toku postępowania sądowego przeciwko Krzyżakom strona polska jeszcze raz posłużyła się dokumentem Dusemera jako materiałem dowodowym. Oto w styczniu 1423 r., na procesie przed legatem papieskim Antonim Zeno, Stanisław ze Skarbimierza przedłożył w Krakowie dziesięć dokumentów. Nie były to jednak oryginały, ale kopie wyjęte z polskiego egzemplarza protokołu czynności Macraya. Ów egzemplarz zaginął, ale

⁸² *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*. T. 2 nr 1290 s. 621 - 623.

⁸³ *Matricularum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti*. T. 1. Ed. A. Myśłowski i W. Graniczny. Warszawa 1914 s. 1 - 2.

⁸⁴ *Lites* . . . T. II (wyd. 2) s. 264.

⁸⁵ Schiebl. LIXa Nr 39a; *Regesta* . . . Pars I nr 247.

⁸⁶ Charakterystyczny jest m. in. szczegół, że ta kopia i niezależna od niej kopia w Metryce Koronnej zawierają ten sam błąd: Groda zamiast Gwda. W oryginalne zapis tej rzeki ma taką postać, że równie dobrze można czytać Gwda i Groda. Obie kopie oddają też zgodnie z oryginałem „descendendo Wyslam” — Koeppen drukuje za innym przekazem: descendendo per Wyslam.

⁸⁷ Karwasińska we wstępie do *Lites* . . . T. 3 (wyd. 2). Warszawa 1935 s. VII - VIII i XIV.

⁸⁸ *Ordens Folianten* 7.

⁸⁹ *Lites* . . . T. 2 (wyd. 2) s. 88 - 351; dokument Dusemera: s. 264 - 265.

dokumenty zostały wciągnięte do zachowanych akt procesu polsko-krzyżackiego przed Antonim Zeno, w tym także dokument Dusemera⁹⁰. Adam Tytus Działyński publikując kórnicki egzemplarz tych akt (1855) zdawał sobie sprawę z wadliwości przekazu i dokument ten pominął zaznaczając, że opublikował go na podstawie oryginału⁹¹.

Ostatni wydawca, Hans Koeppen, oparł się na wszystkich wymienionych przekazach, rękopiśmiennych i drukowanych, ale nie znał oryginału, przeto i jego przekaz⁹² nie jest zadowalający.

DOCUMENTS OF THE CRACOW CROWN ARCHIVES
IN THE KÓRNIK LIBRARY
PART II

Summary

Continuing the review of documents recorded in the so-called Poznań Ostrorog Deposit (1564), the author presents the fate of two Polish-Teutonic documents relating to the Treaty of Kalisz (1343) and two documents of the Polish-Teutonic frontier treaty (1349): the original of the guarantee document of three Mazovian dukes from 1343 and the original document of Grand Master Henry Dusemer from the year 1349, extant in the Kórnik Library (diploma nos. 15 and 16), while the guarantee document of lords of Little Poland (1343) and King Casimir the Great (1349) are at present in West Berlin in the post-Teutonic Archives from Królewiec.

⁹⁰ AGAD Oddział I Varia IV. 12. 1. 10 k. 189v -190; Bibl. Kórnicka PAN rkps 157 k. 97.

⁹¹ *Lites*... T. 2 (wyd. 1) s. 97.

⁹² *Preussisches Urkundenbuch*. Bd IV nr 425 s. 385 - 387.

